

Anna Boguszewska*

Przełom w kształceniu plastycznym w środowisku lubelskim

Twórcy i okoliczności wydarzenia (1972–1976)

A Breakthrough in Art Education in the Lublin Community

Creators and Circumstances of the Event (1972–1976)

Abstract: At the turn of the 1960s and 1970s, reform of the teacher education system was gradually introduced in the country, enabling graduates of teacher training schools to raise their education to the degree of master's degree. The year 1973 was a turning point in teacher training. The changes were supported by the preparation of a report on the state of education, it was decided that the training of active teachers and the training of teachers would be carried out at the academic level, as four –year, one –way studies with one subject specialization.

The aim of this article is to present the beginnings of the activities of employees conducting art education in the years 1972–1976, i.e. until the establishment of the Institute of Art Education at the Maria Skłodowska-Curie University in Lublin. It was considered important to present groundbreaking circumstances and the importance of people, their decisions that contributed to the renewal of art education in Lublin and the formation of higher education. Attempts were made to reconstruct the biographies of people of key importance in the discussed matter. The results of the analyzes are a contribution to research documenting educational activities of an artistic nature.

Keywords: art education, Institute of Artistic education in Lublin, art studies.

* Anna Boguszewska (ORCID: 0000-0003-0971-1258) – dr hab., profesor w Instytucie Pedagogiki, Wydział Pedagogiki i Psychologii, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, kontakt: anna.boguszewska@mail.umcs.pl.

Wstęp

W okresie międzywojennym w Lublinie powstały pierwsze szkoły plastyczne. Po drugiej wojnie światowej ich kontynuacja znalazła miejsce w szkolnictwie na poziomie średnim. Lata siedemdziesiąte XX w. przyniosły zmianę, miało to związek z nowymi standardami kształcenia nauczycieli do szkół podstawowych i średnich.

Na przełomie lat sześćdziesiątych i siedemdziesiątych XX w. na terenie kraju stopniowo wprowadzana była reforma systemu kształcenia nauczycieli, umożliwiająca podnoszenie wykształcenia absolwentom wyższych szkół nauczycielskich do stopnia magistra¹. Zlikwidowany został podział na kształcenie nauczycieli szkół podstawowych i średnich, stawiając jednakowe warunki posiadania stopnia magistra. Powołane w marcu 1972 r. Ministerstwo Oświaty i Wychowania współpracowało w tym względzie z Ministerstwem Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki. Rok 1973 stanowił punkt zwrotny w kształceniu nauczycieli. Zmiany były poparte opracowaniem raportu o stanie oświaty². Wyższe studia nauczycielskie (WSN) były przekształcane w samodzielne wyższe szkoły o charakterze pedagogicznym lub wydziały uniwersyteckie. Tworzono na uniwersytetach i Wyższych Szkołach Pedagogicznych dwuletnie studia magisterskie, zapewniające drożność toru kształcenia. Postanowiono, że doksztalcenie czynnych nauczycieli oraz kształcenie nauczycieli odbywać będzie się na pozio-

1 Rozporządzenie Rady Ministrów z dn. 19. 06 1969 r. w sprawie utworzenia Wyższych Szkół Nauczycielskich w Bydgoszczy, Kielcach, Olszynie, Słupsku, Dz. U. 1969 r., nr 18, poz. 134.

2 „Podstawowym [...] warunkiem rozpoczęcia prac nad modernizacją systemu oświaty w Polsce jest odpowiednie przygotowanie kadry nauczającej do realizacji nowych zadań. Mogą ją zapewnić tylko wyższe studia na poziomie akademickim, to jest takie, jakie obowiązują lekarzy, prawników czy inżynierów. W związku z tym system oświaty musi rozwiązać dwa zagadnienia: a) stworzyć system kształcenia kadr nauczycielskich dla zmodernizowanego szkolnictwa, b) doksztalcć kadry nauczycieli obecnie pracujących, zwłaszcza tych poniżej czterdziestego roku życia, którzy będą jeszcze przez znaczny okres pracowali w zreformowanym systemie szkolnym [...]. Nowy system kształcenia nauczycieli powinien składać się z dwóch członów: 1) wykształcenie wyższe akademickie dla wszystkich nauczycieli od przedszkoli do szkół wyższych, 2) system kształcenia podyplomowego, skupiający i racjonalizujący obecne zróżnicowane formy doksztalcenia i doskonalenia zawodowego”. *Raport o stanie oświaty w PRL*, Warszawa 1973, s. 277–278.

mie akademickim, jako studia czteroletnie, jednokierunkowe o jednej specjalności przedmiotowej w trybie dziennym lub zaocznym³. W tej sytuacji zaistniała możliwość kształcenia plastycznego nauczycieli na poziomie wyższym na Uniwersytecie Marii Curie Skłodowskiej (UMCS).

Podczas kwerendy źródłowej związanej z tym zagadnieniem przeanalizowano nie tylko archiwalia w zbiorach UMCS, ale także źródła o charakterze rozproszonym, źródła wywołane oraz opracowania. Przygotowany artykuł ma charakter przyczynkowski, stanowi próbę wypełnienia luki badawczej w zakresie początków edukacji plastycznej realizowanej wobec przyszłych nauczycieli w Lublinie na poziomie wyższym. Podjęto próby rekonstrukcji biogramów osób zwianych z początkami uniwersyteckiego kształcenia plastycznego w środowisku lubelskim. Wykorzystano metodologię stosowaną w opracowaniach historycznych i biografistycznych, m.in. jakościową analizę źródeł okolicznościowych, materiałów archiwalnych, dokumentów wywołanych dotyczących twórczości, jako elementy metody monografii pedagogicznej⁴.

Z historii plastycznego kształcenia w Lublinie

Po odzyskaniu niepodległości polskie szkoły artystyczne powstawały z inicjatyw stowarzyszeń i organizacji społecznych lub osób prywatnych. Tak było również w przypadku szkół w Lublinie. 28 listopada 1921 r. miało miejsce założenie

- 3 Uchwała Sejmu PRL w sprawie edukacji narodowej z 13 października 1973 r. postanowiła, że kształcenie przyszłych nauczycieli i wychowawców odbywać się będzie w systemie studiów magisterskich. Zlikwidowany został podział na kształcenie nauczycieli szkół podstawowych i średnich, ustalono sposoby uzupełniania kwalifikacji; Z. Ruta, *Kształcenie nauczycieli na uniwersytetach i wyższych szkołach pedagogicznych w Polsce w latach 1945–1965*, „Rocznik Naukowo-Dydaktyczny WSP w Krakowie”, 201 (1999) s. 70 i nast.; J. Wołczyk, *Koncepcja kształcenia, dokształcania i doskonalenia ustawicznego nauczycieli na tle potrzeb społeczno-oświatowych*, Warszawa 1977, s. 21 i nast.
- 4 T. Jałmużna, I. Michalska, G. Michalski, *Metodologia w badaniach naukowych historii wychowania*, Łódź 1993; M. Łobocki, *Metody i techniki badań pedagogicznych*, Kraków 2000; R. Skrzyniarz, *Dokumenty źródłem analiz i badań biograficznych w pedagogice*, „Biografistyka Pedagogiczna”, 3 (2018) s. 279 i nast., DOI: 10.36578/BP.2018.03.21; W. McKinley Runyan, *Historie życia a psychobiografia: badania teorii i metody*, przeł. J. Kasprzewski, Warszawa 1992.

pierwszej plastycznej szkoły – Szkoły Malarstwa, Rysunku i Rzeźby⁵. Jej twórcą był Krystyn Henryk Wiercieński⁶, przy współpracy Władysława Barwickiego⁷. Była to szkoła dla dziewcząt. Początkowo uczyli w niej Barwicki i Wanda Wiercieńska – żona założyciela. Szkoła nie miała ściśle ustalonego programu jednak cieszyła się zainteresowaniem. Do grona nauczycieli dołączyli Franciszek Czekay, Witold Boguski, Karol Westwał⁸. Od 1924 r. środowisko artystyczne ożywiało działalność Towarzystwa Artystycznego oraz lubelskiego oddziału Towarzystwa Zachęty Sztuk Pięknych w Warszawie⁹.

W 1927 r. została powołana lubelska filia działającej od 1918 r. krakowskiej szkoły artystycznej, kierowanej przez Ludwikę Mehofferową, żonę Wilhelma, najmłodszego brata wybitnego artysty Józefa Mehoffera. Środowisko rodzinne ułatwiało kontakty z krakowskimi artystami. Od początku ze szkołą związani byli wybitni polscy artyści: Jerzy Fedkowicz, od 1920 r. Zbigniew Pronaszko, od 1926 r. Jan Rubczak, a w latach 1930–1932 Henryk Gotlib. Okresowo pracowali również inni artyści z Krakowa. Na decyzję poszerzenia zakresu działalności szkoły Mehofferowej miała wpływ inicjatywa związanego ze szkołą lubelskiego malarza Adama Zajączkowskiego (prowadził zajęcia z malarstwa scenograficznego i grafiki). Okazał on pomoc w organizacji i prowadzeniu lubelskiej placówki. W 1927 r. Wiercieńskiemu zaproponowano dyfuzję szkół, jednak założenie nie udało się. Powstał konflikt, w rezultacie Wiercieński zrezygnował z prowadze-

5 Nazywana również Szkołą Artystyczną lub Szkołą Artystyczną Rysunku i Malarstwa.

6 Krystyn Henryk Wiercieński (1876–1964) – malarz, zdolny portrecista. Uczeń Klasy Rysunkowej Wojciecha Gersona w Warszawie, student krakowskiej ASP. Po 1927 roku prowadził prywatne kursy rysunku w swojej pracowni przy ul. H. Kołłątaja w Lublinie wraz z córką Krystyną; M. Domański, *Wiercieński Krystyn Henryk*, w: *Słownik biograficzny miasta Lublina*, red. T. Radzik, J. Skarbek, A. A. Witusiak, t. 1, Lublin 1993, s. 291–292.

7 Władysław Barwicki (1865–1933) – puławianin, kształcił się w Warszawie, portrecista, scenograf, uprawiał malarstwo naścienne oraz dekoracyjne formy użytkowe; W. Górski, *Poczet wybitnych Lublinian i osób zasłużonych dla Lublina*, Lublin 2018, s. 15.

8 J. Doroszewski, *Karol Westwał*, w: *Słownik biograficzny miasta Lublina*, s. 286.

9 L. Lameński, E. Błotnicka-Mazur, *Z życia artystycznego Lublina w latach 1918–1939. Ludzie, Instytucje, wystawy*, w: *Trachler malarz z Lublina*, red. J. Bendkowski, Warszawa 2020, s. 43–55; I. J. Kamiński, *Życie artystyczne w Lublinie 1901–1926*, Lublin 2001, s. 308–312.

nia swojej szkoły. W efekcie w październiku tegoż roku w Lublinie zaczęła działalność Wolna Szkoła Malarstwa i Rysunku – filia szkoły krakowskiej prowadzonej przez Mehofferową. Przeniesiono krakowskie doświadczenia programowe inspirowane prywatnymi szkołami paryskimi. Placówka miała status szkoły zawodowej, przyjmowano kandydatów, którzy ukończyli sześć klas szkoły powszechnej. Nauka trwała cztery lata. Zatrudniono lubelskich artystów ze szkoły Wiercińskiego, uczyli również Wiktor Detke (1899–1944), Władysław Filipiak (1908–1974), Bogumił Łada (1889–1942), Ksawery Piwocki (1901–1974), Jan Wydra (1902–1937)¹⁰. Zajęcia prowadzili również artyści związani z Krakowem: Józef Edward Dudkiewicz (1903–1968), J. Fedkowicz (1891–1959), Antoni Procajłowicz (1876–1949), Jan Rubczak (1884–1942), Alfred Terlecki (1883–1973)¹¹.

W 1930 r. umiera Mehofferowa. Dalsze funkcjonowanie szkoły zapewnia Janina Miłosiowa, przy dużym wsparciu Zajączkowskiego. W 1931 r. uaktywnił się w Lublinie Związek Malarzy „Krag”, który zrzeszał absolwentów szkoły i innych artystów. W 1933 r. został powołany Lubelski Związek Pracy Kulturalnej, a w 1936 r. powstał w Lublinie Związek Artystów Plastyków. Wydarzenia te umocniły lubelskie artystyczne środowisko¹².

W czasie okupacji szkoła działała w latach 1942–1944 (szkoła zawodowa Mal-und Zeichenschule). W 1949 r. szkoła została upaństwowiona. Miłosiowa funkcję dyrektorki szkoły zachowała do 1950 r. Po wielu przekształceniach w 1957 r. szkoła otrzymała nazwę Państwowe Liceum Sztuk Plastycznych (PLSP), obowiązywała ona do 2002 r.¹³. Kolejni dyrektorzy szkoły to: Henryk

10 E. Marut-Kargul, *Galeria Nauczycieli Lubelskiej Szkoły Plastycznej*, <https://liceum-plastyczne.lublin.pl/nauczyciele/index.php?id=52>, dostęp: 12. 03. 2023.

11 M. Reinhard-Chlanda, *Wolna Szkoła Malarstwa i Rysunku Ludwiki Mehofferowej w Krakowie i Lublinie*, w: *Ziemiaństwo na Lubelszczyźnie III. Panie z dworów i pałaców* pod red. Huberta Łaskiewicza. Materiały z III Sesji Naukowej zorganizowanej w Muzeum Zamoyskich w Kozłowie 11–13 października 2006, Lublin 2007, s. 62–65. J. Doroszewski, *Szkolnictwo artystyczne na Lubelszczyźnie w latach Drugiej Rzeczypospolitej*, Lublin 1992.

12 L. Lameński, E. Błotnicka-Mazur, *Z życia artystycznego Lublina w latach 1918–1939. Ludzie, Instytucje, wystawy*, w: *Trachler malarz z Lublina*, red. J. Bendkowski, Warszawa 2020.

13 W latach 2002–20219 w związku z reformą szkolną nastąpiła zmiana struktury szkoły, od 2019 r. powrócono do dawnej nazwy szkoły.

Zwolakiewicz, Józef Głuszyk, Eugeniusz Baranowski, Halina Lipska. Z czasem znacząco poszerzyło się grono nauczycieli, ze szkołą związani byli artyści – nauczyciele: Adela Adamczyk, Stanisław Bałdyga, Blanka Gul-Olszewska, Zenon Kononowicz, Juliusz Kurzątkowski, Ryszard Lis, Jan Marek, Edward Nadulski i wielu innych artystów.

Zarówno działalność średniej szkoły plastycznej, jak i innych instytucji krzewiących kulturę plastyczną na terenie Lublina konsolidowało miejscowe środowisko plastyczne. Zarysowała się coraz bardziej widoczna potrzeba kształcenia plastycznego na poziomie wyższym.

Przełomowe znaczenie powołania kształcenia plastycznego na poziomie wyższym

Organizacja artystycznego kształcenia nauczycieli na UMCS w Lublinie wiąże się z powstaniem na tej uczelni Wydziału Pedagogiki i Psychologii. Duże znaczenie miała tu działalność profesora Karola Poznańskiego, absolwenta Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego (KUL), który od 1 września 1955 r. został zatrudniony w Katedrze Pedagogiki na Wydziale Humanistycznym UMCS. Od października 1969 r. pracował w filii UMCS – WSN w Białej Podlaskiej, tam poznał lokalne potrzeby w zakresie kształcenia nauczycieli. Po likwidacji filii w Białej Podlaskiej Poznański został przeniesiony do Zakładu Pedagogiki Instytutu Nauk Pedagogicznych i Filozoficznych na Wydziale Humanistyki. Kolejne przeniesienie i objęcie funkcji kierownika powołanego 1 maja 1971 r. WSN UMCS pozwoliło Poznańskiemu na aktywne dążenie do stworzenia dobrych warunków do rozwoju lubelskiej pedagogiki¹⁴. Ważne jest przypomnienie osoby Profesora i jego dokonań naukowych i organizacyjnych, gdyż za przyczyną jego działań nastąpił punkt zwrotny w rozwoju kształcenia pedagogicznego i artystycznego na UMCS.

Karol Poznański urodził się 14 lutego 1931 r. w Żarkach k. Częstochowy, tam uczęszczał do Gimnazjum i Liceum Koedukacyjnym im. Tadeusza Kościuszki. W 1950 r. podjął studia pedagogiczne na Wydziale Humanistycznym KUL, które

14 Archiwum Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, sygn. K 12406, Akta osobowe K. Poznańskiego.

ukończył w roku ak. 1954/55. W tym czasie wykładali tam m. in.: Stefan Kunowski, Aleksander Kossowski, Jan Dobrzański, pod opieką naukową tego ostatniego w 1961 r. uzyskał stopień doktora. Poznański od 1955 r. był związany zawodowo z UMCS, następnie w latach 1962–1968 był zatrudniony w Pracowni Dziejów Oświaty Polskiej Akademii Nauk w Warszawie, która tworzył z Łukaszem Kurdybachą. W latach 1968–1969 pracował w Departamencie Spraw Nieletnich Ministerstwa Sprawiedliwości w Warszawie. W 1969 r. ubogacony doświadczeniem zawodowym powrócił do pracy naukowej, dydaktycznej i organizacyjnej w Lublinie. W 1972 r. uzyskał stopień naukowy doktora habilitowanego. W 1986 r. otrzymał tytuł profesora nadzwyczajnego nauk humanistycznych, a w 1991 r. tytuł profesora zwyczajnego. Przez wiele lat związany był zawodowo z lubelskim Wydziałem Pedagogiki i Psychologii, sprawował ważne funkcje na tym wydziale, m.in. dwanaście lat był jego dziekanem. W 1984 r. rozpoczął pracę w Wyższej Szkole Pedagogiki Specjalnej w Warszawie (obecnie Akademia Pedagogiki Specjalnej). Tam przez trzy kadencje sprawował funkcję rektora, był kierownikiem Katedry Historii Wychowania. Poznański jest autorem wielu opracowań naukowych, do najważniejszych monografii należą: *Szkoły handlowe im. Augusta i Juliusza Vetterów w Lublinie. 1902–1975* (1985), *Reforma szkolna w Królestwie Polskim w roku 1982*, (1968), *Oświata i szkolnictwo w królestwie Polskim 1981–1969*, (1991). Opracował zbiory materiałów źródłowych: *Walka caratu ze szkołą polską w królestwie Polskim w latach 1831–1870* (1993), *Natalia Han-Iglewicz, Pisma, Szkice artykuły i rozprawy* (1995), *Ustawodawstwo szkolne w Królestwie Polskim w latach autonomii administracyjnej 1815–1867*, t. 1, 2 (2019), *Obraz przemian w organizacji i działalności szkół Królestwa Polskiego w latach 1815–1867*, t. 3 (2021). Profesor Poznański wysoko cenił czas spędzony w Lublinie. Zbudował wokół Zakładu Historii Wychowania Instytutu Pedagogiki UMCS, którym wiele lat kierował, środowisko historyków oświaty i wychowania. Był promotorem kilkunastu prac doktorskich pracowników związanych z lubelskim wydziałem pedagogicznym UMCS, a pięcioro z nich uzyskało habilitacje z zakresu historii wychowania. Było to bardzo istotnie wzmocnienie potencjału naukowego środowiska. Profesor obdarzał lubelski wydział pedagogiczny oraz artystyczny nieprzerwanym zainteresowaniem. Zmarł 10 listopada 2022 r. w Warszawie. W pamięci współpracowników, podwładnych i uczniów pozostał jako człowiek wielkiej dobroci, serdeczności

i życzliwości, pogodny duchem i błyskotliwy humorem, Mistrz doskonale umiejący dzielić się swoją rozległą wiedzą oraz wielki miłośnik sztuki¹⁵.

W lubelskim WSN w 1971 r. został powołany trzyletni kierunek kształcenia artystycznego, nauczycielskiego wychowanie muzyczne, a 1972 r. wychowanie plastyczne, jako trzyletnie studia zaoczne oraz stacjonarny kierunek nauczanie początkowe z wychowaniem plastycznym¹⁶. W styczniu 1973 r. ustalono, że doksztalcanie czynnych nauczycieli odbywać się będzie na poziomie akademickim i zakończone uzyskaniem dyplomu magisterskiego. Studia dla czynnych nauczycieli przewidywano w formule jednokierunkowej w zakresie jednej specjalności przedmiotowej, jako jednolita struktura organizacyjno-programowa. Nauczyciele na studia mieli być przyjmowani na podstawie skierowań wydawanych przez kuratoria okręgów szkolnych na czteroletnie studia magisterskie bez egzaminów wstępnych. Dla studentów studiów zaocznych miały być dostępne wszystkie kierunki nauczycielskie prowadzone przez uniwersytety na studiach dziennych. Stanowiło to podstawę do uformowania

- 15 K. Bartnicka, *Karol Klemens Poznański uczony profesor pozytywista*, „Przegląd Historyczno-Oświatowy”, 65 (2022) nr1–2, s. 101–112; H. Markiewiczowa, *Profesor Karol Poznański, Życie i działalność naukowa*, „Przegląd Historyczno-Oświatowy”, 49 (2006) nr 3–4, s. 259–263; W. Szulakiewicz, *Człowiek uniwersytetu- przyczynek do biografii naukowej Profesora Karola Poznańskiego (w dziewięćdziesiątą rocznicę urodzin)*, „Studia Pedagogica Ignatiana”, 24 (2021) nr 2, s. 107–130, DOI: 10.12775/SPL2021.2.006; A. Winiarz, *Profesor Karol Poznański – organizator i pierwszy Dziekan Wydziału Pedagogiki i Psychologii Uniwersytetu Marii Curie- Skłodowskiej*, w: *W kręgu oświaty i szkolnictwa. Księga pamiątkowa dedykowana Profesorowi Karolowi Poznańskiemu*, red. A. Winiarz, Lublin 2011, s. 27–37; A. Boguszewska, *Kierunki badań naukowych z zakresu historii oświaty i wychowania środowiska lubelskiego UMCS w ostatniej dekadzie XX wieku w kontekście badań innych ośrodków w kraju*, w: *Polscy historycy wychowania w XXI wieku i początkach XXI wieku*, Kraków 2023, s. 295–321; *Nekrolog*, <https://www.umcs.pl/pl/umcs-aktualnosci,1,zmarl-sp-prof-dr-hab-karol-poznanski,123711.htm>, dostęp: 15.11.2022.
- 16 Przygotowanie zawodowe nauczycieli w zakresie sztuk plastycznych realizowano w tym czasie na kierunku nauczanie początkowe z wychowaniem plastycznym oraz wychowanie plastyczne, będącym kierunkiem studiów zaocznych dla absolwentów Seminarium Nauczycielskich; A. M. Żukowska, *Wyższe Szkoły Nauczycielskie jako forma kształcenia nauczycieli wychowania plastycznego na potrzeby szkół podstawowych*, „Lubelski Rocznik Pedagogiczny”, 32 (2013) s. 331 i nast.

kształcenia nauczycieli na poziomie wyższym również w zakresie przedmiotów artystycznych¹⁷.

W dniu 14 maja 1973 r. ukazało się zarządzenie Ministra Oświaty i Szkolnictwa Wyższego o powołaniu Wydziału Pedagogiki i Psychologii, utworzonego z połączenia Wyższego Studium Nauczycielskiego UMCS oraz Instytutu Pedagogiki i Psychologii powołanego 15 maja 1972 r.¹⁸. Pierwszym dziekanem wydziału został prof. Poznański, który znakomicie rozumiał potrzeby kształcenia artystycznego¹⁹. Już w roku akademickim 1973/74 w strukturze nowopowstałego wydziału pedagogicznego działały jednolite studia magisterskie wychowanie plastyczne²⁰. Dzięki wsparciu organizacyjnemu dziekana Poznańskiego w 1974 r. powstał Zakład Wychowania Plastycznego (ZWP) i Zakład Wychowania Muzycznego (ZWM).

Te przełomowe wydarzenia były kluczowym impulsem do dalszego dynamicznego rozwoju kształcenia artystycznego nauczycieli. Miało ono zaspakajać potrzeby szkolnictwa na poziomie podstawowym i średnim. Wówczas tylko ok. 10% nauczycieli miała specjalistyczne przygotowanie do nauczania przedmiotów szkolnych: wychowanie muzyczne i wychowanie plastyczne. W latach

17 Cz. Majorek, *Kształcenie w Wyższych Szkołach Nauczycielskich*, w: *Kształcenie nauczycieli w Polsce Ludowej 1945–1975*, red. J. Jarowiecki, B. Nowecki, Z. Ruta, Kraków 1983, s. 112–134, 194.

18 K. Poznański, *Geneza i pierwsze lata Wydziału Pedagogiki i Psychologii w Lublinie. Kalendarium przeobrażeń strukturalnych i organizacyjnych w latach 1971–1984*, „Lubelski Rocznik Pedagogiczny”, 16 (1994) s. 9–40; A. Winiarz, *Profesor Karol Poznański – organizator i pierwszy Dziekan Wydziału Pedagogiki i Psychologii Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej*, s. 27–37.

19 W 1971 r. powstał kierunek wychowanie muzyczne.

20 Kształcenie artystyczne w strukturze uniwersytetu zostało zrealizowane w Cieszynie i Toruniu; R. Solik, *Od wychowania plastycznego do edukacji artystycznej. Instytut Sztuki wobec kształcenia artystycznego na uniwersytecie*, w: *Tradycje kształcenia nauczycieli na Śląsku Cieszyńskim. Studia, rozprawy, przyczynki*, red. W. Korzeniowska, Katowice 2009, s. 156–164; U. Szuścik, *Szkice z dziejów kształcenia nauczycieli w Cieszynie (w tym – nauczycieli wychowania plastycznego)*, w: *Tradycje kształcenia nauczycieli na Śląsku Cieszyńskim*, s. 143–150; P. Wysogład, *Zygmunt Lis jednym z głównych twórców koncepcji programowej dla kierunku wychowanie plastyczne w Cieszynie*, „Cieszyński Almanach Pedagogiczny”, 2 (2013) s. 112–128.

siedemdziesiątych dynamicznie wzrastała pedagogiczna świadomość ogólnorozwojowej roli edukacji i wychowania przez sztukę. Był to czas wprowadzania w Polsce koncepcji muzycznego edukowania: metody rytmiki Emila Jaques-Dalcroze'a, metod muzycznych Zoltana Kodalya, Carla Orffa²¹. Była upowszechniana koncepcja wychowania estetycznego Ireny Wojnar, sformułowana w latach sześćdziesiątych, która również przybliżyła angielskie i francuskie doświadczenia wychowania przez sztukę oraz wychowawczej roli muzeum²².

Artysta rzeźbiarz Sławomir Maleszko następująco wspomina ten czas:

Początki były naprawdę bardzo skromne. Przy UMCS działało Wyższe Studium Nauczycielskie i właśnie w jego ramach w 1972 r. powołano do istnienia kierunek *wychowanie plastyczne*. [...] i tak się to zaczęło. Wkrótce jednak ten projekt zaczął się rozwijać. I w roku 1974 przy Wydziale Pedagogiki i Psychologii UMCS w Lublinie powstał Zakład Wychowania Plastycznego [...] to był punkt zwrotny²³.

Natomiast artysta muzyk Henryk Pogorzelski podkreślał:

[...] w moich wspomnieniach ważne miejsce zajmują też dyrektora filharmonii lubelskiej, pierwszy oficjalny kierownik naszego Zakładu, [...] dyrygent Adam Natanek, a może przede wszystkim, prof. Karol Poznański, którego wspominam nie tylko jako wspominam nie tylko jako współtwórcę Zakładu Wychowania Muzycznego, sprzyjającego nam dziekana, ale wspaniałego człowieka. Jestem szczęśliwy, że ci ludzie stanęli na drodze mojego życia²⁴.

- 21 M. Przychodzińska, *Polska koncepcja powszechnego wychowania muzycznego. Tradycje, współczesność*, Warszawa 1979; też, *Wychowanie muzyczne – idee, treści i kierunki rozwoju*, Warszawa 1989.
- 22 I. Wojnar, *Estetyka i wychowanie*, Warszawa 1964; też, *Teoria wychowania estetycznego*, Warszawa 1976.
- 23 Instytut Sztuk Pięknych, *(Prosta) Historia*, w: *Sztuka i Edukacja. 1972–2021. 40 lat kształcenia artystycznego na Uniwersytecie Marii-Curie-Skłodowskiej w Lublinie*, Lublin 2013, s. 25.
- 24 Instytut Sztuk Muzycznych, w: *Sztuka i Edukacja. 1972–2021*, s. 105.

Artyści – nauczyciele, twórcy kształcenia plastycznego w środowisku lubelskim

Pierwszym kierownikiem Zakładu Wychowania Plastycznego został Jerzy Wroński, który przybył z Krakowa²⁵. W następnym roku akademickim funkcję tę sprawował artysta malarz zaproszony z Uniwersytetu Mikołaja Kopernika (UMK) w Toruniu Bronisław Kierzkowski²⁶. Środowisko lubelskie nie miało tradycji kształcenia plastycznego na wyższym poziomie, zatem zasilano się specjalistami z innych środowisk twórczych²⁷. Wydatną pomoc okazał tu dziekan Wydziału Pedagogiki i Psychologii, przy wsparciu rektora UMCS Wiesława

- 25 Jerzy Wroński – artysta malarz, jest absolwentem Krakowskiej Akademii Sztuk Pięknych (1956) na kierunku malarstwo. W latach pięćdziesiątych współtworzył Grupę Nowohucką, która działała w innowacyjnym wówczas nurcie malarstwa materii. Jej członkowie weszli do Stowarzyszenia Artystycznego Grup Krakowska, któremu przewodniczył w latach 1979–1995 Jerzy Wroński, od lat sześćdziesiątych związany był z kształceniem artystycznym realizowanym w Krakowie. Na wniosek Rektora ASP w latach 1974–1975 w Lublinie (UMCS). Następnie związał się ze szkolnictwem artystycznym w Filii Uniwersytetu Śląskiego w Cieszynie. Autor koncepcji programowej studiów pedagogiczno-artystycznych w Cieszynie. Realizował się twórczo w dziedzinie malarstwa i rysunku. Zmarł 29 czerwca 2016 r. w Krakowie w wieku 86 lat; *Instytut Sztuki. Historia, pedagogicy, studenci, Uniwersytet Śląski w Katowicach, Filia w Cieszynie. Wydział Pedagogiczno-Artystyczny, Cieszyn 1998*, s. 96–97; *Malarstwo materii 1958–1963. Grupa Nowohucka*, red. M. Tarabula, Kraków 2000, s. 170; *Nekrolog*, <http://nekrologi.wyborcza.pl/o,11,,363239,Jerzy-Wro-%C5%84ski-nekrolog.html>, dostęp: 24.01.2023.
- 26 Bronisław Kierzkowski – artysta malarz urodził się 28 sierpnia w Łodzi. Studiował sztuki plastyczne Łodzi pod kierunkiem Władysława Strzemińskiego, w Sopocie pod kierunkiem Juliusza Studnickiego, a w Warszawie Eugeniusza Eibischa (dyplom 1955, ASP Warszawa). Związany pracą dydaktyczną z Sopotem, Warszawą i Toruniem, gdzie kierował Katedrą Malarstwa. W 1975 r. podjął pracę w IWA UMCS w Lublinie. Od 1978 r. pracował w Akademii Sztuk Pięknych w Warszawie, w 1987 r. uzyskał nominację profesorską. Swoja twórczość lokował głównie w dziedzinie malarstwa. Zmarł w Warszawie 21 maja 1993 r.; *Pracownicy nauki i dydaktyki Uniwersytetu Mikołaja Kopernika 1945–1994. Materiały do biografii*, red. S. Kalemka, Toruń 1995.
- 27 J. Doroszewski, *Szkolnictwo artystyczne na Lubelszczyźnie w latach II Rzeczypospolitej*, Lublin 1992.

Skrzydły. W wyniku wielu rozmów władz wydziału i ZWP wiosną 1974 r. powołano zespół konsultacyjny przy Rektorze UMCS, który miał wspierać rozwój kształcenia plastycznego. W jego skład weszli pracownicy wytypowani przez rektorów Akademii Sztuk Pięknych (ASP) w Krakowie i Warszawie: Gustaw Zemła (prorektor Akademii Sztuk Pięknych [ASP] w Warszawie), Tadeusz Dominik (dziekan Wydziału Malarstwa ASP w Warszawie), Andrzej Pietsch (prorektor ASP w Krakowie), Stanisław Borysowski (pełnomocnik rektora Wyższej Szkoły Sztuk Plastycznych w Gdańsku), Tadeusz Jodłowski (członek Senatu ASP w Warszawie). Z władze UMCS prezentował Kazimierz Sykut (prorektor UMCS). Przedsięwzięcie okazało się bardzo owocne dla rozwoju artystycznego środowiska plastycznego, m.in. umożliwiało artystyczne awanse zawodowe. Nawiązując kontakty z ASP w Krakowie i Warszawie oraz z Politechniką Krakowską, uzyskano zasilenie nowopowstałej struktury ZWP pracownikami ze specjalistycznym wykształceniem artystycznym²⁸.

Zajęcia na nowopowstałym kierunku wychowanie plastyczne odbywały się w trudnych i bardzo skromnych warunkach lokalowych. W budynku Wydziału Pedagogiki i Psychologii przy ul. Narutowicza 12 zaadoptowano trzy sale, w których odbywały się zajęcia plastyczne oraz jedną salę w oficynie budynku. Wykorzystywano poddasze na ulicy Osterwy (obecnie ul. Kapucyńska). Staraniem dziekana wydziału w 1975 r. władze uniwersytetu przydzieliły kierownikowi osobne miejsce przy ul. Zana 11a. Był to parterowy budynek, przypominał barak. Mieściło się w nim kilka pracowni, sala dydaktyczna i sekretariat. Wyposażenie było nader skromne. Budynek był ciasny, z bardzo wąskim korytarzem ciągnącym się przez niemal całą jego długość. Nazywany był „pawilonem plastyków”.

28 Do Lublina w 1974 r. przybyli artyści plastycy z Krakowa: Stanisław Górecki, Andrzej Łuściński, Roman Müller, Janusz Tarabuła, Witold Urbanowicz, Jerzy Wroński, Janusz Wysocki oraz Bogumił Zagajewski, który miał już wcześniej kontakt z lubelskim środowiskiem. W 1976 r. dołączyła Maria Siuta-Górecka. W 1975 r. z Warszawy przybyli Marian Bogusz, Danuta Kowzan-Nowicka, a następnie Ryszard Winiarski i Koji Kamoji. Z Wrocławia przyjechał Jerzy Cynke-Widalis oraz historyk sztuki Michał Domański. *Artyści UMCS '94*, Lublin 1994, s. 6; K. Poznański, *Geneza i pierwsze lata Wydziału Pedagogiki i Psychologii w Lublinie*, s. 24 i nast.

Pierwsze prace programowo-organizacyjne dotyczące kierunku wychowanie plastyczne przypisać można Maksymilianowi Snochowi²⁹ i Marianowi Stelmasikowi³⁰ – pierwszym pracownikom etatowym (od 1972 r.), Stanisławowi Popkowi³¹ prowadzącemu zajęcia artystyczne na kierunku powołanym na WKN-ie oraz pracownikom zatrudnianym w kolejnych latach, od 1973 r.:

- 29 Maksymilian Snoch – artysta grafik, profesor sztuk plastycznych urodził się 17 lutego w 1943 r., studiował na Wydziale Sztuk Pięknych w Toruniu (dyplom 1967). Pracował w Zakładach Kształcenia Nauczycieli. Od 1972 r. związany zawodowo z UMCS. W latach 1993–1999 dyrektor IWA, a następnie pierwszy dziekan Wydziału Artystycznego (do 1997 r.), w latach 2000–2012 kierownik Zakładu Grafiki Warsztatowej I. Współorganizator Małej Galerii Grafiki w Muzeum im. J. Czechowicza w Lublinie, którą kieruje od 1988 r. Wybitny, twórczy artysta, doceniany i nagradzany w kraju i na świecie (m.in. 48 wystaw indywidualnych). Zmarł 1 grudnia 2016 r. w Lublinie; *Maksymilian Snoch*, Rzeszów 1993; *Artyści UMCS. Wystawa jubileuszowa, II Lubelskie Forum „Sztuka–Edukacja”*, Lublin 1997; *Nekrolog*, <https://www.umcs.pl/pl/umcs-aktualnosci,1,zmarl-sp-prof-szt-plast-maksymilian-snoch,43436.chtm>, dostęp: 23.01.2023.
- 30 Marian Stelmasik (1932–1995) – artysta malarz, profesor sztuk plastycznych, był absolwentem Państwowego Liceum Sztuk Plastycznych w Jarosławiu, pochodził z Augustowa. Studiował na Wydziale Malarstwa ASP w Krakowie. W 1959 r. uzyskał dyplom z wyróżnieniem w pracowni prof. Czesława Rzepińskiego. Od 1959 r. był członkiem Związku Polskich Artystów Plastyków. Na stałe związał się zawodowo z Lublinem. W 1972 r. został zatrudniony w WSN-e jako nauczyciel przedmiotów artystycznych na kierunkach pedagogicznych, następnie w 1972 r. w powołanym ZWP, kontynuował prace w IWA, gdzie uzyskał stopnie artystyczne z tytułem profesora zwyczajnego włącznie. Był ceniony jako malarz i nauczyciel; L. Lameński, *W kręgu malarstwa Mariana Stelmasika*, „Na Przykład”, 3 (1995) s. 30–31; *Marian Stelmasik, Malarstwo*, Lublin 1997; *Sztuka i edukacja*, s. 31; A. Żukowska, *Marian Stelmasik – pedagog i wirtuoz koloru*, „Biografistyka Pedagogiczna”, 6 (2021) s. 51–74, doi: 10.36578/BP.2021.06.07.
- 31 Stanisław Leon Popek – pedagog, psycholog, malarz i poeta, profesor zwyczajny. Urodził się 20 lutego 1936 r. w Korytynie. Kształcił się w Zamościu, Poznaniu i Lublinie. Od 1973 r. związany zawodowo z UMCS. Był prodziekanem w latach 1979–1982, dyrektorem Instytutu Psychologii (1982–1984) oraz dwukrotnie dziekanem Wydziału Pedagogiki i Psychologii UMCS (lata 1984–1987 i 1990–1996). Badacz m.in. twórczości plastycznej, zajmuje się psychologią różnic indywidualnych, psychologią zdolności, twórczości i sztuki. Autor licznych monografii i artykułów naukowych; Stanisław Leon Popek, https://pl.wikipedia.org/wiki/Stani%C5%82aw_Popek, dostęp: 20.01.2023.

Mieczysławowi Hermanowi³², Sławomirowi Mieleszce³³, Zdzisławowi Niedźwiedziowi³⁴ i Janowi Popkowi³⁵.

- 32 Mieczysław Herman – artysta malarz, profesor sztuk plastycznych urodził się 2 października 1938 r. w Olesiowie. Absolwent Państwowej Szkoły Sztuk Plastycznych w Gdańsku (dyplom 1963). W latach 1972–2012 związany był z UMCS w Lublinie (2000 – uzyskał tytułu profesora sztuk plastycznych). Autor plafonu w pijalni w Nałęczowie oraz projektu kamienic w Zamościu. Zmarł 13 stycznia 2016 r.; *Artyści UMCS '94*, Lublin 1994, s. 44; *Nekrolog*, <https://nekrologi.wyborcza.pl/o,11,,347299,Mieczys%C5%82aw-Herman-nekrolog.html>, dostęp: 26.01.2022.
- 33 Sławomir Andrzej Mieleszko – artysta rzeźbiarz urodził się w Nowym Świerzniu, powiat Stołpce (woj. nowogródzkie w dn. 30 kwietnia 1938 r. Był absolwentem Państwowej Wyższej Szkoły Sztuk Plastycznych w Poznaniu, uzyskał dyplom w pracowni rzeźby prof. Bazylego Wójtowicza (1963). Zatrudniony na UMCS, w latach 1973–2008 był kierownikiem Zakładu Rzeźby. Pełnił funkcję dyrektora Instytutu Wychowania Artystycznego UMCS (cztery kadencje: 1980–1993). Jest autorem kilkunastu wystaw indywidualnych, brał udział wielu wystawach zbiorowych. Był rzeźbiarzem docenianym, nagradzanym i wyróżnianym w licznych konkursach rzeźbiarskich. Jest autorem kilkuset rzeźb (w tym 23 rzeźb plenerowych, 19 monumentalnych pomników upamiętniających wydarzenia historyczne). Po 40 latach pracy na UMCS w 2013 r. przeszedł na emeryturę. Zmarł 13 maja 2021 r.; *Artyści UMCS '94*, Lublin 1994.
- 34 Zdzisław Niedźwiedź – artysta grafik, profesor sztuk plastycznych urodził się 26 czerwca 1936 r. Studiował na Wydziale Sztuk Pięknych UMK w Toruniu (dyplom w zakresie grafiki w 1964 r). Od 1973 r. przez ponad 40 lat był związany pracą naukowo-dydaktyczną z UMCS. Pełnił różne funkcje m.in. w latach 1993–1996 był zastępcą dyrektora Instytutu, 1997–1999 był prodziekanem Wydziału Artystycznego, w latach 2000–2006 kierownikiem Zakładu Grafiki Warsztatowej II. Działal w podziemiu solidarnościowym. Posiadał bogaty dorobek artystyczny, uprawiał grafikę warsztatową, techniki metalowe barwne, eksperymentator w zakresie technologii grafiki metalowej. Zmarł 28 sierpnia 2020 r. w Lublinie. *Artyści UMCS '94*; *Artyści UMCS. Wystawa jubileuszowa*; *Nekrolog*, <https://www.umcs.pl/pl/aktualnosci,51,zmarl-sp-prof-zdzislaw-niedzwiedz,90949.htm>, dostęp: 25.01.2023.
- 35 Jan Popek, artysta malarz, urodził się 29 stycznia w 1942 r. w Kolonii Józefin k. Hrubieszowa. Po ukończeniu zamojskiego PLSP studiował na Wydziale Malarstwa i Grafiki w ASP w Warszawie (dyplom w pracowni Artura Nacht-Samborskiego w 1967 r.). Zdobywał doświadczenie nauczycielskie, pracując w Ośrodku Metodycznym w Lublinie, PLSP w Zamościu, Zaocznym Studium Nauczycielskim w Chełmie. Od 1973 r. pracował jako nauczyciel akademicki, w 1975 r. uzyskał przewód kwalifikacyjny I stopnia, był aktywny twórczo, prace malarskie prezentował na wystawach indywidualnych i zbiorowych. W 1979 r. objął kierownictwo Pracowni Malarskiej.

Rok 1976 przyniósł kolejne zmiany w programach i w strukturze Wydziału Pedagogiki i Psychologii. Dzięki staraniom Mieleszki i przychylności ówczesnych władz UMCS powołano Instytut Wychowania Artystycznego (IWA). Wizję rozwoju kształcenia artystycznego w Lublinie miał ówczesny dziekan Wydziału Pedagogiki i Psychologii, prof. Poznański, który pisał:

Utworzenie Instytutu Przedmiotów Artystycznych jest sprawą przyszłości. Uczelnia zobowiązuje się, że w ramach współpracy z władzami miasta stołecznego Warszawy, wystąpić z prośbą o objęcie przez tamtejsze uczelnie artystyczne patronatu nad kierunkami artystycznymi na Wydziale³⁶.

Jak wspomina Ireneusz Kamiński

zawsze Instytut mógł liczyć na życzliwość i pomoc wieloletniego dziekana (1973–1984) Wydziału Pedagogiki i Psychologii, prof. Karola Poznańskiego, daleko idące wsparcie znajdując również u prof. Wiesława Skrzydły, rektora UMCS w latach 1972–1981³⁷.

Podstawę IWA stanowiły powstałe wcześniej dwa kierunki: wychowanie plastyczne oraz wychowanie muzyczne (z siedzibą w budynku na placu Litewskim 5). Pierwszym dyrektorem instytutu został muzykolog Kazimierz Dobrzyński, dojeżdżający z Warszawy³⁸.

W roku akademickim 2022/2023 przypadła pięćdziesiąta rocznica kształcenia plastycznego na UMCS w Lublinie. Kierunki te mogło się tak znakomicie rozminąć i uformować dzięki trafnym i przełomowym decyzjom, podjętym przez władze uczelni w ubiegłym wieku.

Zmarł 25 grudnia 1980 r. w Lublinie; I. J. Kamiński, *Sylwetki nauczycieli*, „Wiadomości Uniwersyteckie”, 2 (1998) s. 19.

36 K. Poznański, *Geneza i pierwsze lata Wydziału Pedagogiki i Psychologii w Lublinie*, s. 20.

37 I. J. Kamiński, *Droga do szkoły*, w: *Artyści UMCS '94*, s. 8.

38 Kazimierz Dobrzyński – ur. 1928 r., profesor sz. muz., muzykolog. Zawodowo związał się z warszawskim kształceniem muzycznym. Autor m.in. opracowań: *Fonografika* (1969), *Człowiek i dźwięk o kulturze słuchania radia* (1973), *Wychowanie w działalności kulturalno-oświatowej* (1975); T. Misiak, *Fonografika – zapomniany projekt Kazimierza Dobrzyńskiego*, „Studia Kulturoznawcze”, 2 (2020) s. 21–40.

Streszczenie: Na przełomie lat sześćdziesiątych i siedemdziesiątych XX w. na terenie kraju stopniowo wprowadzana była reforma systemu kształcenia nauczycieli umożliwiająca podnoszenia wykształcenia absolwentom wyższych szkół nauczycielskich do stopnia magistra. Rok 1973 stanowił punkt zwrotny w kształceniu nauczycieli. Zmiany były poparte opracowaniem raportu o stanie oświaty, postanowiono, że doksztalcenie czynnych nauczycieli oraz kształcenie nauczycieli odbywać będzie się na poziomie akademickim, jako studia czteroletnie, jednokierunkowe o jednej specjalności przedmiotowej. Zaistniała zatem możliwość kształcenia plastycznego nauczycieli na wyższym poziomie.

Celem niniejszego artykułu jest prezentacja początków działalności pracowników prowadzących kształcenie plastyczne w latach 1972–1976, czyli do momentu powołania Instytutu Wychowania Plastycznego na Uniwersytecie Marii Skłodowskiej-Curie w Lublinie. Za ważne uznano przedstawienie przełomowych okoliczności i znaczenia osób, ich decyzji, które przyczyniły się do odnowienia kształcenia plastycznego w Lublinie i formowania edukacji na poziomie wyższym. Podjęto próby rekonstrukcji biogramów osób mających kluczowe znaczenie w opisywanej materii. Wyniki analiz stanowią przyczynek do badań dokumentujących działania edukacyjne o charakterze artystycznym.

Słowa kluczowe: kształcenie plastyczne, Instytut Wychowania Artystycznego w Lublinie, studia artystyczne.

Bibliografia

Źródło

Archiwum UMCS, *Akta osobowe K. Poznańskiego*, sygn. K 12406.

Opracowania

Artyści UMCS '94, Lublin 1994.

Artyści UMCS. Wystawa jubileuszowa, II Lubelskie Forum „Sztuka–Edukacja”, Lublin 1997.

Artyści UMCS. Wystawa jubileuszowa, Lublin 1997.

Bartnicka K., *Karol Klemens Poznański uczony profesor pozytywista*, „Przegląd Historyczno-Oświatowy”, 65 (2022) nr1–2, s. 101–112.

Boguszewska A., *Kierunki badań naukowych z zakresu historii oświaty i wychowania środowiska lubelskiego UMCS w ostatniej dekadzie XX wieku w kontekście badań innych ośrodków w kraju*, w: *Polscy historycy wychowania w XXI wieku i początkach XXI wieku*, Kraków 2023, s. 295–321.

- Domański M., Wiercieński Krystyn Henryk, w: *Słownik biograficzny miasta Lublina*, red. T. Radzik, J. Skarbek, A. A. Witusiak, t. 1, Lublin 1993, s. 291–292.
- Doroszewski J., Karol Westwał, w: *Słownik biograficzny miasta Lublina*, red. T. Radzik, J. Skarbek, A. A. Witusiak, t. 1, Lublin 1993, s. 286.
- Doroszewski J., *Szkolnictwo artystyczne na Lubelszczyźnie w latach II Rzeczypospolitej*, Lublin 1992.
- Górski W., *Poczet wybitnych Lublinian i osób zasłużonych dla Lublina*, Lublin 2018.
- Instytut Sztuk Pięknych, (Prosta) Historia, w: *Sztuka i Edukacja. 1972–2021. 40 lat kształcenia artystycznego na Uniwersytecie Marii-Curie-Skłodowskiej w Lublinie*, Lublin 2013, s. ????
- Instytut Sztuki. Historia, pedagogzy, studenci, Uniwersytet Śląski w Katowicach, Filia w Cieszynie. Wydział Pedagogiczno-Artystyczny, Cieszyn 1998.
- Jałmużna T., Michalska I., Michalski G., *Metodologia w badaniach naukowych historii wychowania*, Łódź 1993.
- Kamiński I. J., *Sylwetki nauczycieli*, „Wiadomości Uniwersyteckie”, 2 (1998) s. 17–22.
- Kamiński I. J., *Życie artystyczne w Lublinie 1901–1926*, Lublin 2001.
- Lameński L., Błotnicka-Mazur E., *Z życia artystycznego Lublina w latach 1918–1939. Ludzie, Instytucje, wystawy*, w: *Trachler malarz z Lublina*, red. J. Bendkowski, Warszawa 2020, s. ???.
- Lameński L., *W kręgu malarstwa Mariana Stelmasika*, „Na Przykład”, 3 (1995) s. 30–31.
- Łobocki M., *Metody i techniki badań pedagogicznych*, Kraków 2000.
- Majorek Cz., *Kształcenie w Wyższych Szkołach Nauczycielskich*, w: *Kształcenie nauczycieli w Polsce Ludowej 1945–1975*, red. J. Jarowiecki, B. Nowecki, Z. Ruta, Kraków 1983, s. ????
- Malarstwo materii 1958–1963. Grupa Nowohucka*, red. M. Tarabula, Kraków 2000.
- Marian Stelmasik, *Malarstwo*, Lublin 1997.
- Markiewiczowa H., *Profesor Karol Poznański, Życie i działalność naukowa*, „Przegląd Historyczno-Oświatowy”, 49 (2006) nr 3–4, s. 259–263.
- Marut-Kargul E., *Galeria Nauczycieli Lubelskiej Szkoły Plastycznej*, <https://liceumplastyczne.lublin.pl/nauczyciele/index.php?id=52> dostęp: 12. 03. 2023
- McKinley Runyan W., *Historie życia a psychobiografia: badania teorii i metody*, przetł. J. Kasprzewski, Warszawa 1992.
- Misiak T., *Fonografika – zapomniany projekt Kazimierza Dobrzyńskiego*, „Studia Kulturoznawcze”, 2 (2020) s. 21–40.
- Nekrolog*, <http://nekrologi.wyborcza.pl/o,11,363239,Jerzy-Wro%C5%84ski-nekrolog.html>, dostęp: 24.01.2023.
- Nekrolog*, <https://nekrologi.wyborcza.pl/o,11,347299,Mieczys%C5%82aw-Herman-nekrolog.html>, dostęp: 26.01.2022.
- Nekrolog*, <https://www.umcs.pl/pl/aktualnosci,51,zmarl-sp-prof-zdzislaw-niedzwiedz,90949.chtm>, dostęp: 25.01.2023.

- Nekrolog*, <https://www.umcs.pl/pl/umcs-aktualnosci,1,zmarl-sp-prof-szt-plast-maksymilian-snoch,43436.htm>, dostęp: 23.01.2023.
- Nekrolog*, <https://www.umcs.pl/pl/umcs-aktualnosci,1,zmarl-sp-prof-dr-hab-karol-poznanski,123711.htm>, dostęp: 15.11.2022.
- Poznański K., *Geneza i pierwsze lata Wydziału Pedagogiki i Psychologii w Lublinie. Kalendarium przeobrażeń strukturalnych i organizacyjnych w latach 1971–1984*, „Lubelski Rocznik Pedagogiczny”, 16 (1994) s. 9–40.
- Pracownicy nauki i dydaktyki Uniwersytetu Mikołaja Kopernika 1945–1994. Materiały do biografii* red. S. Kalemka, oprac. H. Duczkowska-Moraczewska, M. Gołombiowski, R. Karpiesiuk, Toruń 1995.
- Przychodzińska M., *Polska koncepcja powszechnego wychowania muzycznego. Tradycje, współczesność*, Warszawa 1979.
- Przychodzińska M., *Wychowanie muzyczne – idee, treści kierunki rozwoju*, Warszawa 1989.
- Reinhard-Chlanda M., *Wolna Szkoła Malarstwa i Rysunku Ludwika Mehofferowej w Krakowie i Lublinie*, w: *Ziemianstwo na Lubelszczyźnie III. Panie z dworów i pałaców* pod red. Huberta Łaszkiewicza. *Materiały z III Sesji Naukowej zorganizowanej w Muzeum Zamoyskich w Kozłowie 11–13 października 2006*, Lublin 2007.
- Ruta Z., *Kształcenie nauczycieli na uniwersytetach i wyższych szkołach pedagogicznych w Polsce w latach 1945–1965*, „Rocznik Naukowo-Dydaktyczny WSP w Krakowie”, 201 (1999) s.70–78.
- Skrzyniarz R., *Dokumenty źródłem analiz i badań biograficznych w pedagogice*, „Biografistyka Pedagogiczna”, 3 (2018) s. 273–289, doi: 10.36578/bp.2018.03. 21
- Solik R., *Od wychowania plastycznego do edukacji artystycznej. Instytut Sztuki wobec kształcenia artystycznego na uniwersytecie*, w: *Tradycje kształcenia nauczycieli na Śląsku Cieszyńskim. Studia, rozprawy, przyczynki*, red. W. Korzeniowska, Katowice 2009, s. 156–164.
- Stanisław Leon Popek, https://pl.wikipedia.org/wiki/Stanis%C5%82aw_Popek, dostęp: 20.01.2023.
- Szulakiewicz W., *Człowiek uniwersytetu- przyczynek do biografii naukowej Profesora Karola Poznańskiego (w dziewięćdziesiątą rocznicę urodzin)*, „Studia Pedagogica Ignatianiana”, 24 (2021) nr 2, s. 107–130, DOI: 10.12775/SPI.2021,2,006.
- Szuścik U., *Szkice z dziejów kształcenia nauczycieli w Cieszyńsku (w tym – nauczycieli wychowania plastycznego)*, w: *Tradycje kształcenia nauczycieli na Śląsku Cieszyńskim. Studia, rozprawy, przyczynki*, red. W. Korzeniowska, Katowice 2009, s. 143–150.
- Winiarz A., *Profesor Karol Poznański – organizator i pierwszy Dziekan Wydziału Pedagogiki i Psychologii Uniwersytetu Marii Curie- Skłodowskiej*, w: *W kręgu oświaty i szkolnictwa. Księga pamiątkowa dedykowana Profesorowi Karolowi Poznańskiemu*, red. A. Winiarz, Lublin 2011, s. 27–37.

Wojnar I., *Estetyka i wychowanie*, Warszawa 1964.

Wojnar I., *Teoria wychowania estetycznego*, Warszawa 1976.

Wołczyk J., *Koncepcja kształcenia, dokształcania i doskonalenia ustawicznego nauczycieli na tle potrzeb społeczno-oświatowych*, Warszawa 1977.

Wysogład P., Zygmunt Lis jednym z głównych twórców koncepcji programowej dla kierunku wychowanie plastyczne w Cieszynie. „Cieszyński Almanach Pedagogiczny”, 2 (2013) s. 112–128.

Żukowska A. M., Marian Stelmasik – pedagog i wirtuoz koloru, „Biografistyka Pedagogiczna”, 6 (2021) s. 51–74, doi: 10.36578/BP.2021.06.07.

Żukowska A. M., Wyższe Szkoły Nauczycielskie jako forma kształcenia nauczycieli wychowania plastycznego na potrzeby szkół podstawowych, „Lubelski Rocznik Pedagogiczny”, 32 (2013) s. 330–344, doi: 10.1751/lrp.2013.32.0.328.”

